

ЗОЗУЛИНЕЦЬ ПУРПУРОВИЙ

Orchis purpurea Huds. (incl. *O. pontica* Fleischm. et Hand.-Mazz.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Європейсько-середземноморський вид на пн. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантична і Середня Європа, Середземномор'я, Мала Азія, Кавказ, Крим. В Україні — Карпати (Свидовець, Вулканічні Карпати), Передкарпаття, Прут-Дністровське межиріччя, Зх. Поділля (Вороняки, Гологори, Опілля), Волинська височина та Гірський Крим. Адм. регіони: Ль, Ів, Тр, Зк, Чц, Кр.

Чисельність та структура популяцій

На Зх. України з 23 місцезнаходжень втрачено близько половини. Чисельність решти популяцій коливається від 1 до 120 різновікових особин. Популяції у Гірському Криму численні — до 10–15 особин на 100 м², але з переважанням вегетативних особин. Стан популяцій у лісових фітоценозах залежить від зімкнутості крон — у затінених місцях трапляються лише поодинокі особини, а на добре освітлених ділянках щільність зростає до 3–5 особин на м².

Причини зміни чисельності

Рекреація, випасання, вирубування лісів, викопування бульб як лікарської сировини, забудова, розорювання.

Умови місцезростання

Дубові та букові ліси (кл. *Quercetea pubescenti-*

petraeae та *Querc-Fageteta*), сухі узліснені фітоценози кл. *Trifolio-Geranietae sanguinei*, проникає в ксеротермні угруповання кл. *Festuco-Brometea*. Росте переважно на бурих лісових ґрунтах і малопотужних чорноземах на вапняках-рендзинах. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 80 см заввишки, з довгасто-яйцеподібними бульбами. Листки від обернено-яйцеподібних до широколанцетних; ясно-зелені, зібрані біля основи стебла у розетку. Суцвіття колосоподібне, спочатку конічно-звужене, згодом циліндричне, до 25 см завдовжки. Квітки великі, рожево-пурпурові. Цвіте у травні-липні. Плодоносить у червні-липні. Розмножуєть-

ся насінням, яке не має періоду спокою і проростає за наявності відповідних умов.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II CITES. Охороняється у Карадазькому, Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, «Мис Март'ян» ПЗ, у заповідних об'єктах загальнодержавного та місцевого значення. Необхідний облік, моніторинг та охорона місцезростань, культивування в ботанічних садах з метою репатріації в природні місцезростання. Заборонено заготівлю рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

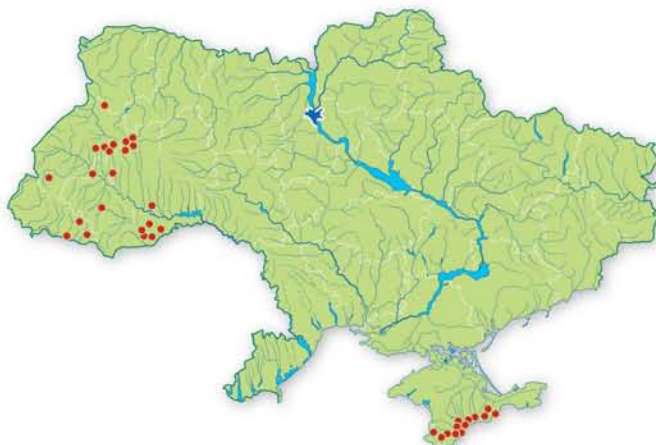
Культивують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Загальський, 2002; Собко, Гапоненко, 1996; ЧКУ, 1996; Чорней, Буджак, Токарюк та ін., 2002.

Автори: І.І. Чорней, В.В. Протопопова
Фото: І.С. Саркіна, Д. Леонтьєв

ЗОЗУЛИНЕЦЬ ПРИКРАШЕНИЙ

Orchis signifera Vest (*O. speciosa* Host.,
O. mascula L. subsp. *signifera* (Vest) Soó,
O. mascula auct. non (L.) L.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Середньо-пд. європейсько-кавказький вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

У горах Піренейського, Апеннінського та Балканського п-ів, у Середній Європі, на Кавказі. В Україні — Прикарпаття, Карпати (Сх. Beskidi й низькі полонини, Горгани, Свидовець, Чорногора, Чивчино-Гринявські гори, Мармароські Альпи), Зх. Поділля, Гірський Крим (можливо помилково). Адм. регіони: Льв, Ів, Тр, Зк, Хм, Вн, ?Кр.

Чисельність та структура популяцій

Трапляється переважно поодинокими особинами, рідше невеликими групами. Щільність популяції 3–5 особин на 1 м². У віковому спектрі переважають генеративні та дорослі вегетативні рослини, як правило віргінільних особин більше ніж генеративних. Кількість популяцій інтенсивно скорочується, особливо останнім часом.

Причини зміни чисельності

Раннє викошування до початку обнасення, надмірний випас худоби, сільватизація екоотопів, збирання на букети.

Умови місцезростання

Луки і пасовища на мезо- і евтрофних ґрунтах лісової зони України та Українських Карпат — від нижнього лісового до субальпійського поясу.

У високогір'ї Карпат — у зоні криволісся, росте на луках, що сформувалися на вапнякових відслоненнях (рН = 6,5–7,5). У лісовому поясі приурочений до трав'яних схилів різної експозиції, зокрема в угрупованнях союзу *Arrhenatherion* (кл. *Molinio-Arrhenatheretea*) на помірно багатих ґрунтах. У Прикарпатті та на Поділлі трапляється на узліссях, серед чагарників і у ксеротермних угрупованнях кл. *Festuco-Brometea*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–50 см заввишки. Бульби овальні. Стебло тонке, щільне. Листки великі, видовжено ланцетні, розташовані при основі стебла. Стебло і листки вкриті дрібними пурпуровими цятками. Суцвіття колосоподібне, багатоквіткове, розріджене до 12 см

завдовжки. Квітки великі, яскраво-пурпурові, листочки зовнішнього кола оцвітини витягнуті в довге тонке вістря. Губа трилопатева з довшою середньою лопаттю, всі лопаті хвилясто зубчасті. Цвіте у квітні–травні, плодоносить в червні–липні. Розмножується насінням. Ступінь природного поновлення невідома.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II CITES. Охороняється у Карпатському БЗ, ПЗ «Горгани», НПП: Карпатському, Вижницькому, «Сколівські Beskidi», Ужанському. Потребує режимів заповідності та заказного. Заборонено заготівлю рослин, випас, сінокосіння.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах.

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; Загальський, 2001; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. парків України, 2002; Крічфалушій, Будніков, Мигаль, 1999; Собко, 1989; Собко, Гапоненко, 1996; ЧКУ, 1996.

Автори: В.В. Протопопова, І.І. Чорней
Фото: І.М. Кваковська

ЗОЗУЛИНЕЦЬ МАВ'ЯЧИЙ

Orchis simia Lam.

Родина Зозулинцеві (Орхідні) —
Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Європейсько-середземноморський вид на пн. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантична і Сх. Європа, Середземномор'я, Балканський п-ів, Крим, Кавказ, Мала та Середня (гірська система Копет-Даг) Азія. В Україні — Гірський Крим. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Загалом популяції розміщені рідко, чисельність їх незначна, щільність значною мірою залежить від умов освітлення. На освітлених місцях від 9–10 до 20–25 особин на м², за віковим складом переважають молоді ювенільні та іматурні особини. На пн. макросхилі переважно зустрічається поодинокі, у віковому спектрі переважають генеративні особини. В цілому спостерігається зменшення кількості популяцій та зниження чисельності в них рослин.

Причини зміни чисельності

Рекреація, курортне будівництво, збирання рослин.

Умови місцезростання

Росте на узліссях і лісових галявинах ялівецевих і пухнастодубових лісів, серед чагарників, на гірських луках та схилах. У нижньому гірському поясі пд. макросхилу

Кримської гряди зустрічається в ценозах союзів *Jasminio-Juniperion excelsae*, *Carpino orientalis-Quercion pubescentis*, *Elytrigio nodosae-Quercion pubescentis* кл. *Quercetea pubescenti-petraea*. На пн. макросхилі Кримських гір росте в ценозах порядку *Quercio-Carpinetalia betuli* (кл. *Quercio-Fagetea*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–45 см заввишки. Бульби яйцеподібні. Стебло з 4–5 прикореневими сизувато-зеленими листками. Суцвіття колосоподібне, коротке, яйцеподібне, густе. Квітки дрібні, фіолетово-рожеві, з медовим запахом. Губа глибоко трироздільна, середня лопать розділена на

дві довгі, вузькі лопаті із зубчиком у виїмці, які разом із бічними лінійними лопатями нагадують лапки маленької мавпочки. Цвіте в червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II Конвенції CITES. Охороняється в Кримському, «Мис Март'янів», Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому ПЗ. Потребує режимів заповідності та заказного. Заборонено заготівлю рослин, порушення умов місцезростання, облаштування рекреаційних пунктів, забудову територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Немає.

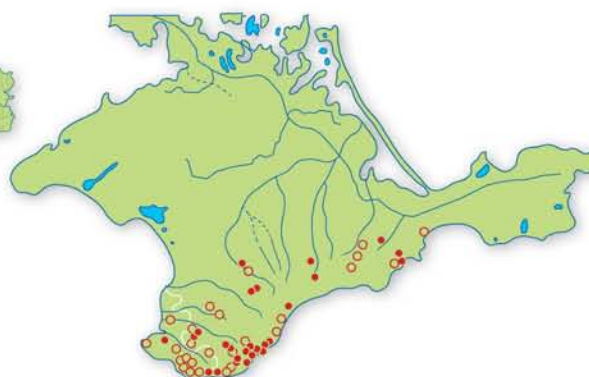
Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Вульф, 1930; Каталог раритетного біорізноманіття, 2002; Собко, 1989; Собко, Гапоненко, 1996; Флора европейской части СССР, 1976; Хорология флоры Украины, 1986; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дідух, 1980.

Автори: В.В. Протопопова, Л.П. Вахрушева
Фото: В.П. Ісіков, В.П. Гелюта (вставка)

ЗОЗУЛИНЕЦЬ ВАНЬКОВА

Orchis wanjkwii E.Wulff (*O. mascula* (L.) L. subsp. *wanjkwii* (E.Wulff) Soó; *O. mascula* auct. non (L.) L.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення
Вузькоендемичний критичний вид, близько споріднений з *O. mascula*. Потребує подальших таксономічних досліджень.

Ареал виду та його поширення в Україні
Ендемік, що зростає в зх. частині Гірського-Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Невідомі. Популяції потребують вивчення.

Причина зміни чисельності.
Руйнування біотопів.

Умови місцезростання
Гаялини та серед чагарників на схилах середньогірного поясу, зокрема в скельно-дубових та соснових лісах. Мезофіт.

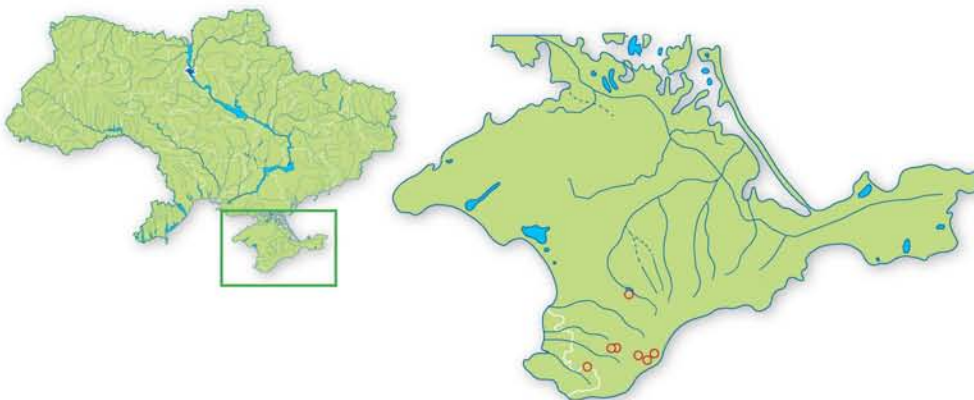
Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина з цілісними овальними бульбами, 10–20(30) см заввишки. Листки вузько-ланцетні. Суцвіття 5–7 см завдовжки, рідке, з 6–15 дрібних, від фіолетових до світло-фіолетових квіток. Зовнішні листочки оцвітини фіолетові, тупуваті, з 6–8 більш темними жилками. Губа трилопатева, з тупими боковими і виїмчастою середньою долею, часто без зубчика посередині. Шпорка завжди коротша від зав'язі і на кінці косо зрізана. Цвіте у квітні–травні.

Флодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ. Необхідні вивчення та контроль стану популяцій. Заборонено збирання рослин, гербарію, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Вахрамеева, Денисова, Никитина та ін., 1991; Вульф, 1930; Каталог раритетного біоріз., 2002; Собко, 1989; ЧКУ, 1996.

Автор: І.А. Тимченко
Малюнок: Т.В. Степаненко